

KALA-JARIISTARAPORTTEJA nro 94

*Asmo Honkanen
Jari Setälä
Essi Eerola*

Kotitalouksien kalankäyttö

Haastattelututkimuksia vuosina 1992 ja 1997

Helsinki 1997

RIISTAN- JA KALANTUTKIMUS

Asmo Honkanen, Jari Setälä ja Essi Eerola

Kotitalouksien kalankäyttö - haastattelututkimuksia vuosina 1992 ja 1997

Tutkimusraportti

Kalamarkkinat (312020)

Tiivistelmä

Suomen kalataloudessa ja kalamarkkinoissa on 1990-luvulla tapahtunut monia muutoksia. Kalakauppa on vapautunut vuosikymmenen alusta lähtien. Lohen ja silakan tuonti EU-maista vapautui lopullisesti Suomen liityessä EU:hun vuoden 1995 alussa. Jäsenyyden myötä myös lohen tuonti Norjasta helpottui.

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksessa on tehty vuodesta 1988 lähtien kotitalouksien ja suurtalouksien kalankäyttötutkimusta. Tutkimus on valtakunnallista, ja sen rahoittaja on ollut maa- ja metsätalousministeriö. Vuosien 1992 ja 1997 tutkimukset toteutettiin puhelinhaastatteluna yhteistyössä Tilastokeskuksen kanssa. Vuoden 1997 puhelinhaastattelut tehtiin tammi-helmikuussa. Otoksena käytettiin henkilöotosta, joka vuonna 1997 käsitti 2 392 15-74 vuotiasta suomen- tai ruotsinkielistä henkilöä. Tutkimuksissa selvitettiin kuluttajien kalankäyttötottumuksia ja kalatuotteiden hankintaan vaikuttavia tekijöitä. Aineiston perusteella voidaan lisäksi tarkastella EU-jäsenyyden vaikutuksia suomalaisen kuluttajan kalankäyttötottumuksiin. Kalaelinkeinojen harjoittajat, kalastajat, kalanviljelijät, kalakauppiat ja kalanjalostajat, kuten myös hallinnon ja neuvonnan edustajat sekä erilaiset järjestöt, voivat hyödyntää tutkimustuloksia suunnittelussaan ja kotimaisen kalan käytön edistämisessä.

Vuosien 1992 ja 1997 tulosten perusteella kalankäyttötottumuksissa ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia. Kuluttajien kalaan kohdistamat mielipiteet ovat edelleen hyvin myönteisiä. Lähes kaikissa haastattelututkimukseen osallistuneissa kotitalouksissa käytetään kalaa. Kaksi kolmasosaa haastateltavista ilmoitti, että perheenjäsenet syövät kalaruokia myös kodin ulkopuolella. Silakka ja kirjolohi ovat kotitalouksien kalankulutuksen keskeisimmät kalalajit, ja niiden hyvä saatavuus korostuu kalan ostopaikan valinnassa. Valtaosa kotimaisesta tuorekalasta ostetaan erilaisista valintamyymälöistä ja marketeista. Tuorekalan ostopaikkaa ei valita pelkästään kalatuotteeseen kohdistuvien odotusten perusteella, sillä valtaosa kotitalouksista ostaa kalan yleensä samasta paikasta kuin muutkin elintarvikkeet.

Asiasanat

Kalankäyttö, kotitaloudet, markkinat, puhelinhaastattelu, EU

<i>Sarjan nimi ja numero</i>	<i>ISBN</i>	<i>ISSN</i>
Kala- ja riistaraportteja 94	951-776-118-X	1238-3325
<i>Sivumäärä</i>	<i>Kieli</i>	<i>Hinta</i>
20 s.	Suomi	
<i>Jakelu</i>	<i>Kustantaja</i>	<i>Luottamuksellisuus</i>
Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos Elinkeinokalatalouden tutkimus PL 6 00721 Helsinki Puh: 0205 7511 Fax 0205 751201	Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos	Julkinen

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	2
2. AINEISTO JA MENETELMÄT	3
3. TULOKSET	5
3.1 KALAN KÄYTTÖ	5
3.2 KOTIMAISEN KALAN KÄYTTÖ	6
3.3 TUOREEN KALAN OSTOPAIKAT	9
3.4 TUOREEN KALAN SAATAVUUS JA LAATU	10
3.5 KALAN JA KALATUOTTEIDEN OSTOPÄÄTÖKSEEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT	12
3.6 KALAN KÄYTTÖÖN LIITTYVIÄ ASEENTEITA	14
3.7 UUDET VILJELYLAJIT	15
3.8 KOTIMAISEN KALAN MENEKIN EDISTÄMINEN	16
4. TULOSTEN TARKASTELU	17
5. KIITOKSET	19
6. KIRJALLISUUS	20

1. Johdanto

Suomen kalataloudessa ja kalamarkkinoissa on 1990-luvulla tapahtunut monia muutoksia. Kalakauppa on vapautunut vuosikymmenen alusta lähtien. Tuoreen sekä jalostamattoman kalan tuontirajoituksia ja tullimaksuja on vähennetty. Lohen ja silakan tuonti EU-maista vapautui lopullisesti Suomen liittyessä EU:hun vuoden 1995 alussa. Silakan tuonti Ruotsista teollisuuden raaka-aineeksi lisääntyi huomattavasti. Jäsenyyden myötä myös lohen tuonti Norjasta helpottui. Lohen tuonti kaksinkertaistui jo ensimmäisenä jäsenyysvuonna (Mickwitz 1996). Yleisesti EU:n ulkopuolisia maita koskevat tuonti- ja vientisäännökset kuitenkin kiristyivät (Setälä 1996).

EU:hun liittymisen jälkeen kalan kanssa kilpailevien elintarvikkeiden kuluttajahinnat laskivat noin neljänneksen. Myös kalan hinta laski. Eniten laski (yli 40%) teollisuussilakan hinta, koska silakan hintatuki lopetettiin. Arvonlisäverotus kohdistuu nykyisin aikaisemmasta liikevaihtoverosta poiketen myös alkutuotantoon. Markkinoilla tapahtuneet muutokset heijastuivat erityisen voimakkaasti kalastuksen ja kalankasvatuksen kannattavuuteen. (Setälä 1996)

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksessa on tehty vuodesta 1988 lähtien kotitalouksien ja suurtalouksien kalankäyttötutkimusta. Tutkimus on valtakunnallista, ja sen rahoittaja on ollut maa- ja metsätalousministeriö. Vuoden 1990 tutkimus tehtiin postikyselynä, ja siinä selvitettiin kotitalouksien kalankulutustottumusten lisäksi kalankulutusmääriä. Vuoden 1992 tutkimus toteutettiin puhelinhaastatteluna yhteistyössä Tilastokeskuksen kanssa. Tutkimuksessa selvitettiin kuluttajien kalankäyttötottumuksia ja kalatuotteiden hankintaan vaikuttavia tekijöitä. (Honkanen ym. 1991, Honkanen 1994)

Vuonna 1997 kotitalouksien kalankäyttöä tutkittiin samalla tavalla kuin vuonna 1992. Tutkimusaineistojen perusteella voidaan tarkastella EU-jäsenyyden mahdollisia vaikutuksia suomalaisen kuluttajan kalankäyttötottumuksiin. Kalaelinkeinojen harjoittajat, kalastajat, kalanviljelijät, kalakauppiaat ja kalanjalostajat, kuten myös hallinnon ja neuvonnan edustajat sekä erilaiset järjestöt voivat hyödyntää tutkimustuloksia suunnittelussaan ja kotimaisen kalan käytön edistämisessä.

2. Aineisto ja menetelmät

Kotitalouksien kalankäyttöä koskeva aineisto kerättiin puhelinhaastatteluilla tammi-helmikuussa vuonna 1997. Tilastokeskus teki haastattelut työvoimatutkimuksen yhteydessä. Haastattelulomake sisälsi sekä ruokakuntakohtaisia että vastaajan omaan kalankäyttöön liittyviä kysymyksiä. Osa kysymyksistä koski haastattelua edeltävää vuotta (1996), kun taas kaikki mielipidekysymykset käsittelivät haastatteluajankohtaa (1997). Tutkimuksessa selvitettiin kalan ja kalatuotteiden ostopäätöksiin vaikuttavia tekijöitä sekä kuluttajien toimintaa ohjaavia, kalaan liittyviä asenteita ja mielipiteitä. Haastatteluiden avulla ei pyritty mittaamaan kalan kulutusmääriä tai kulutuksen arvoa. Kysymykset pyrittiin pitämään samanlaisina kuin vuonna 1992, jotta mittarit olisivat vertailukelpoisia. Joitakin vuoden 1992 haastattelun mittareita poistettiin, ja muutama uusi, ajankohtainen mittari otettiin tilalle. Haastattelujen ajallinen kesto vaihteli 15 minuutista puoleen tuntiin.

Otoksena käytettiin henkilöotosta, joka vuonna 1997 käsitti 2 392 15-74 vuotiasta suomen- tai ruotsinkielistä henkilöä. Otos oli koko maan kattava, ja se poimittiin väestön keskusrekisteristä ositetulla otannalla. Ositusperusteena käytettiin ikää, sukupuolta ja asuinläänää. Haastatteluja saatiin 1 973, mikä vastasi noin 83 % varsinaisesta otoksesta. Vastausprosentti oli hieman alhaisempi kuin vuonna 1992 suoritetussa haastattelussa, jolloin se oli 87 %. Yleisin kadon syy vuoden 1997 haastattelussa oli se, että henkilöä ei tavoitettu (8,8 %). Haastattelusta kieltäytyneitä oli 5,7 %.

Väestön keskusrekisteristä poimittu otos vastasi jakaumaltaan perusjoukkoa. Koko väestön määrä perustui Tilastokeskuksen 31.12.1996 päivitettyihin väestötietoihin (taulukot 1-3). Raportissa keskitytään vuoden 1997 tulosten esittämiseen ja analysointiin. Vertailukelpoisten mittareiden osalta uusia tuloksia verrataan vuoden 1992 tuloksiin. Jatkossa tutkimusta on tarkoitus täydentää ottamalla tarkasteluun mukaan joitakin keskeisiä demografisia muuttujia (mm. ikä ja sukupuoli).

Taulukko 1. Vuoden 1997 tutkimukseen osallistuneet ja koko 15-74 vuotias väestö sukupuolen mukaan jaoteltuna.

Sukupuoli	Otos	%	Koko väestö	%
Nainen	1001	50.7	1 943 067	50.4
Mies	972	49.3	1 912 400	49.6
Yhteensä	1 973	100.0	3 855 467	100.0

Taulukko 2. Vuoden 1997 tutkimukseen osallistuneet ja koko 15-74 vuotias väestö iän mukaan jaoteltuna.

Ikä	Otos	%	Koko väestö	%
15-24	357	18.1	635 791	16.5
25-34	368	18.7	711 745	18.5
35-44	363	18.4	783 173	20.3
45-54	389	19.7	763 645	19.8
55-64	287	14.5	525 512	13.6
65-74	209	10.6	435 601	11.3
Yhteensä	1 973	100.0	3 855 467	100.0

Taulukko 3. Vuoden 1997 tutkimukseen osallistuneet ja koko 15-74 vuotias väestö asuinläänin mukaan jaoteltuna.

Lääni	Otos	%	Koko väestö	%
Uusimaa	486	24.6	1 021 561	26.5
Turku ja Pori	263	13.3	529 743	13.7
Ahvenanmaa	18	0.9	18 447	0.5
Häme	301	15.3	553 089	14.3
Kymi	125	6.3	251 103	6.5
Mikkeli	85	4.3	154 156	4.0
Pohjois-Karjala	68	3.4	131 528	3.4
Kuopio	108	5.5	193 345	5.0
Keski-Suomi	98	5.0	194 031	5.0
Vaasa	163	8.3	326 219	8.5
Oulu	185	9.4	331 485	8.6
Lappi	73	3.7	150 760	3.9
Yhteensä	1 973	100.0	3 855 467	100.0

3. Tulokset

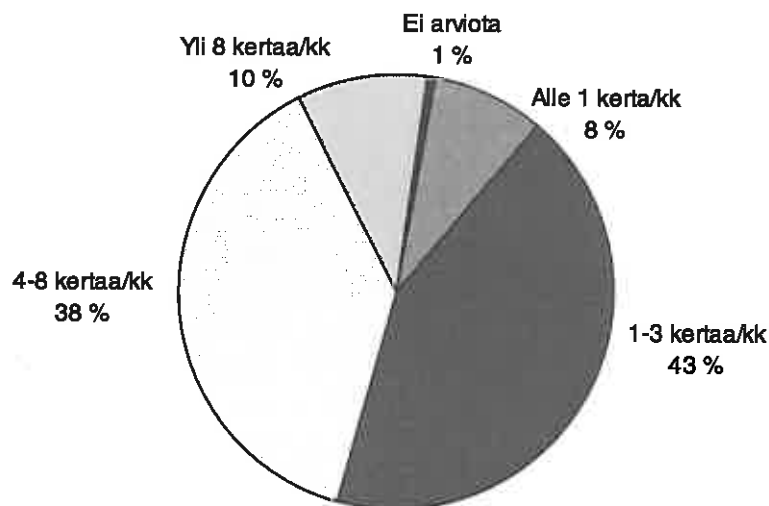
3.1 Kalan käyttö

Lähes kaikissa haastatelluissa kotitalouksissa käytettiin kalaa. Kaksi kolmasosaa haastateltavista ilmoitti, että perheenjäsenet syövät kalaruokia myös kodin ulkopuolella. (Taulukko 4)

Taulukko 4. Kalan käyttö kotona ja kodin ulkopuolella vuosina 1992 ja 1997.

Kaluruokien käyttö	1992	1997
Kotona	95.3 %	93.2 %
Kodin ulkopuolella	65.2 %	65.8 %

Keskimääräinen kalaruokien tarjontatiheys ei ole oleellisesti muuttunut tarkasteltavan ajanjakson aikana. Yleisimmin kalaruokia käytettiin yhdestä kolmeen kertaan kuukaudessa. Vain kymmenessä prosentissa kotitalouksista syötiin kalaa useammin kuin kaksi kertaa viikossa. (Kuva 1, Taulukko 5)

Kuva 1. Kalaruokien tarjontatiheys kotitalouksissa vuonna 1996.

Taulukko 5. Kalaruokien tarjontatiheys kotitalouksissa vuosina 1992 ja 1996.

Tarjontatiheys	1992	1996
Harvemmin kuin kerran kuussa	6.8 %	8.3 %
1-3 kertaa kuussa	42.3 %	43.2 %
4-8 kertaa kuussa	37.5 %	38.1 %
Yli 8 kertaa kuussa	12.6 %	9.9 %
Ei arviota	0.8 %	0.5 %
Yhteensä	100.0 %	100.0 %

Yli puolet vastaajista arvioi, että kotitalouden kalan kulutus on pysynyt muuttumattomana kolmen haastattelua edeltäneen vuoden aikana. (Taulukko 6)

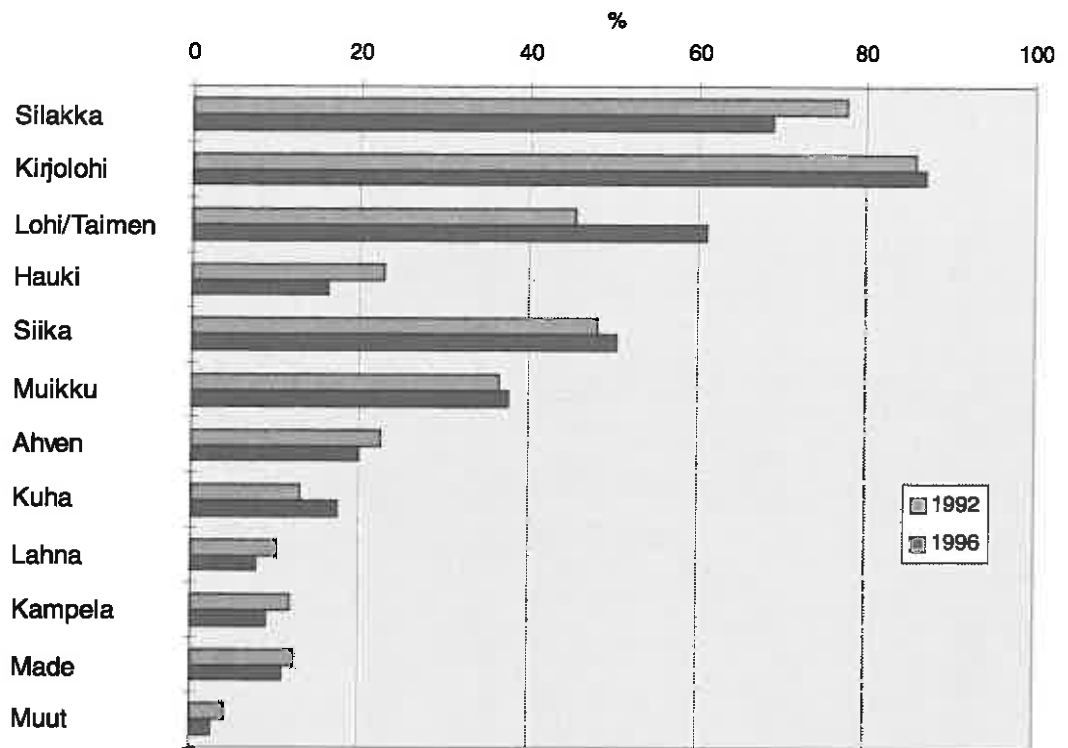
Taulukko 6. Kalan kulutuksen muutos kolmen haastattelua edeltäneen vuoden aikana.

Kalan kulutus	1992	1997
Vähentynyt	8.5%	9.8 %
Pysynyt samana	55.9%	60.4 %
Lisääntynyt	34.6%	29.0 %
Ei arviota	1.0%	0.8 %
Yhteensä	100.0 %	100.0 %

3.2 Kotimaisen kalan käyttö

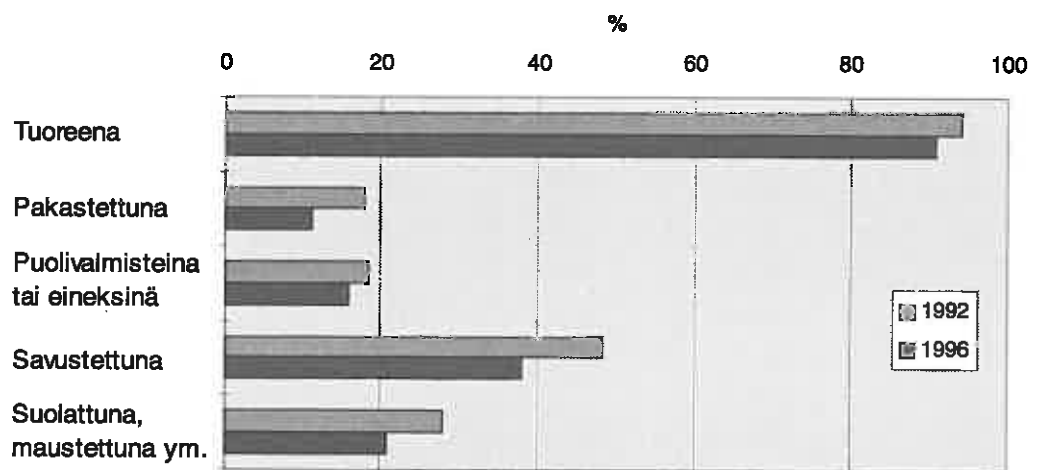
Kotimaisten kalalajien käytön yleisyyttä mitattiin kysymällä, mitä kalalajeja kotitaloudet olivat ostaneet haastattelua edeltäneen vuoden aikana. Kysymyksellä ei pyritty mittaamaan eri lajien kulutuksen määrää tai ostokertoja. Suurimmassa osassa tutkituista kotitalouksista oli ostettu silakkaa ja kirjolohta. Yli 85 % kotitalouksista oli ostanut kirjolohta vuoden 1996 aikana. Lohi, siika ja muikku olivat seuraavaksi yleisimmän ostetut kalalajit. (Kuva 2)

Lohta ostaneiden kotitalouksien määrä on lisääntynyt selvästi vuoden 1992 jälkeen. Tämä saattaa osaksi selittyä sillä, että lohien tuonti on lisääntynyt ja haastateltavien kyky erottaa kotimainen ja ulkomainen tuote toisistaan on rajallinen. (Ks. Taulukko 12)

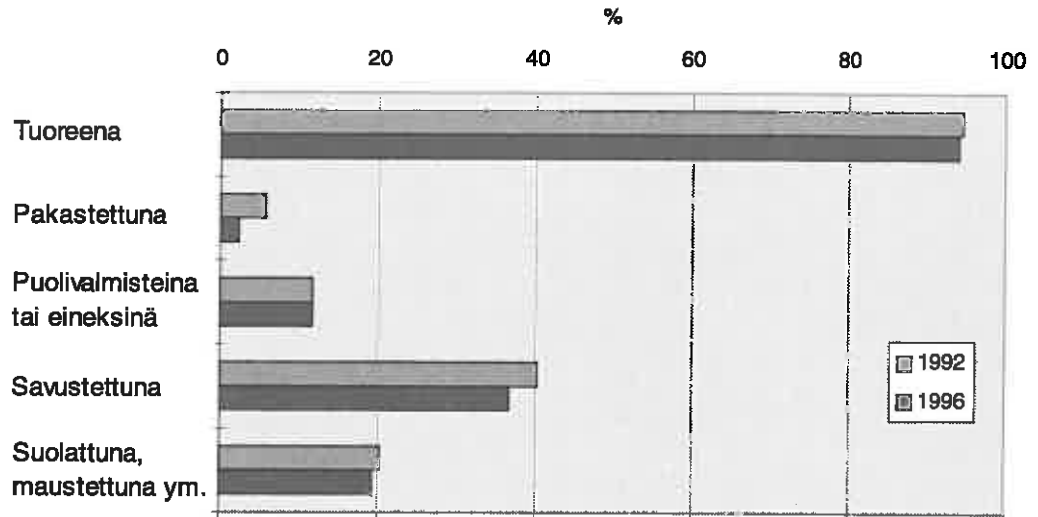
Kuva 2. Kotitalouksien vuosina 1992 ja 1996 ostamat kalalajit (prosenttiosuus kuvaa niiden vastaajien osuutta, jotka ovat ostaneet tarkasteltavia kalalajeja).

Suurin osa silakkaa ostaneista kotitalouksista oli ostanut tuoretta silakkaa haastattelua edeltäneen vuoden aikana. Seuraavaksi yleisimmin silakkaa oli ostettu savustettuna. (Kuva 3)

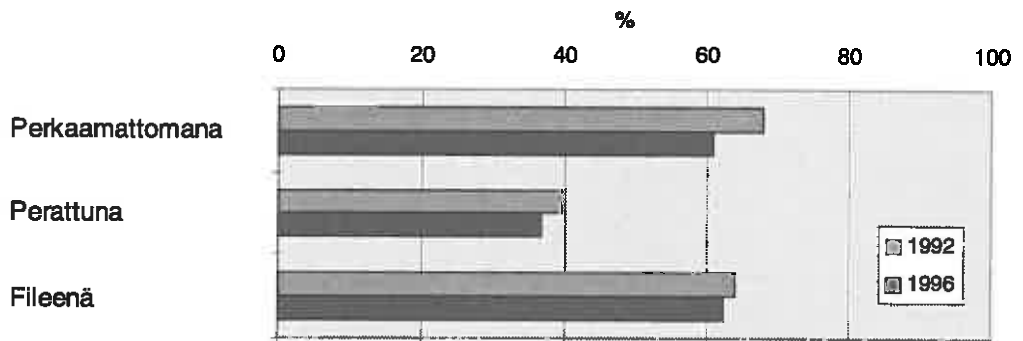
Kuva 3. Vuosina 1992 ja 1996 silakkaa eri muodoissa ostaneiden kotitalouksien osuudet tuoteryhmittäin.

Yli 90 % kirjolohta ostaneista ilmoitti, että kotitaloudessa oli ostettu tuoretta kirjolohta haastattelua edeltäneen vuoden aikana. Toiseksi yleisimmin kirjolohta ostettiin savustettuna. (Kuvio 4)

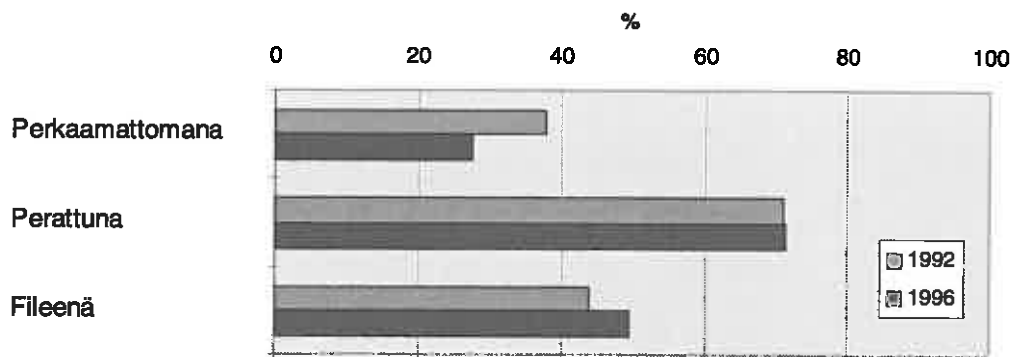

Kuva 4. Vuosina 1992 ja 1996 kirjolohta eri muodoissa ostaneiden kotitalouksien osuudet tuoteryhmittäin.

Tuoretta silakkaa ja kirjolohta haluttiin tutkia vielä tarkemmin käsittely- ja jalostusasteen mukaan. Tuoreen kalan kulutuksen rakennetta on tarkasteltu kuvissa 5 ja 6.

Kuva 5. Vuosina 1992 ja 1996 tuoretta silakkaa ostaneiden kotitalouksien osuudet jalostusasteittain.

Kuva 6. Vuosina 1992 ja 1996 tuoretta kirjolohta ostaneiden kotitalouksien osuudet jalostusasteittain.

3.3 Tuoreen kalan ostopaikat

Yli 70 % haastateltavista piti joko valintamyymälöitä tai tavarataloja/supermarketteja tärkeimpinä tuoreen kalan ostopaikkoina. Noin kuusi prosenttia haastateltavista arvioi tärkeimmäksi ostomuodoksi kalan hankkimisen suoraan kalastajalta tai kalankasvattajalta. (Taulukko 7)

Taulukko 7. Tärkein tuoreen kalan ostopaikka vuosina 1992 ja 1997.

Ostopaikka	1992	1997
Valintamyymälä	54.1 %	35.3 %
Tavaratalo, supermarket ¹⁾	18.2 %	38.6 %
Kalakauppa	1.4 %	2.0 %
Tori	11.9 %	9.7 %
Kauppahalli	4.7 %	3.9 %
Kiertävä kalakauppias	2.5 %	2.1 %
Kalastaja tai kalankasvattaja	6.0 %	5.6 %
Muu ostopaikka	1.3 %	1.6 %
Ei arviota	0.1 %	1.2 %
Yhteensä	100.0 %	100.0 %

¹⁾ Vuoden 1992 haastattelussa luokka oli "tavaratalo", vuoden 1997 haastattelussa "supermarket tai tavaratalo". Ensimmäisen ja toisen luokan yhteenlaskettu osuus oli 72.2 % vuonna 1992 ja 73.9 % vuonna 1997. Mikäli vuoden 1992 ja 1997 tuloksia halutaan vertailla, tulee tarkastella luokkien yhteenlaskettua osuutta.

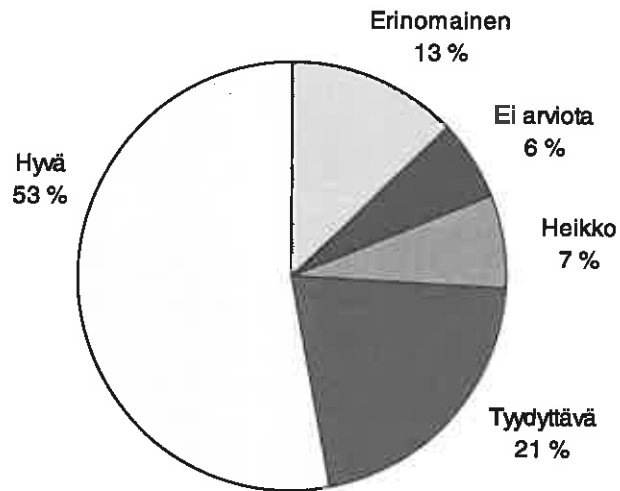
Arvioitaessa tärkeintä kalan ostopaikkaa päivittäistavarakauppojen osuus nousi korostetusti esille. Tätä tulosta tukee se, että yli kolme neljäsosaa vastaajista ilmoitti kotitalouden ostavan tuoreen kalan yleensä samasta paikasta kuin muut elintarvikkeet (Taulukko 8).

Taulukko 8. Tuoreen kalan ostaminen samasta paikasta kuin muut elintarvikkeet vuosina 1992 ja 1997.

Sama ostopaikka	1992	1997
Kyllä	75.2 %	77.3 %
Ei	22.6 %	21.5 %
Ei arviota	2.2 %	1.2 %
Yhteensä	100.0 %	100.0 %

3.4 Tuoreen kalan saatavuus ja laatu

Kaksi kolmannesta haastateltavista piti tuoreen kalan saatavuutta hyvänä tai erinomaisena. Heikkona saatavuutta piti seitsemän prosenttia vastaajista. (Kuva 7, Taulukko 9)

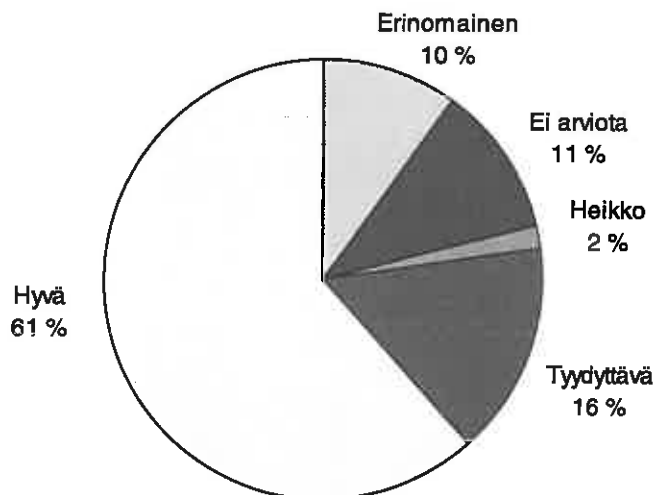

Kuva 7. Vastaajien arvio tuoreen kalan saatavuudesta vuonna 1997.

Taulukko 9. Vastaajien arvio tuoreen kalan saatavuudesta vuosina 1992 ja 1997.

Tuoreen kalan saatavuus	1992	1997
Heikko	6.6 %	7.1 %
Tydyttävä	20.8 %	21.5 %
Hyvä	54.1 %	52.8 %
Erinomainen	14.0 %	12.6 %
Ei arviota	4.5 %	6.0 %
Yhteensä	100.0 %	100.0 %

Suurin osa haastateltavista piti tuoreen kalan laatua hyvänä. Ainoastaan kaksi prosenttia vastaajista arvioi tuoreen kalan laadun heikoksi. (Kuva 8, Taulukko 10)

Kuva 8. Vastaajien arvio tuoreen kalan laadusta vuonna 1997.

Taulukko 10. Vastaajien arvio tuoreen kalan laadusta vuosina 1992 ja 1997.

Tuoreen kalan laatu	1992	1997
Heikko	2.3 %	1.7 %
Tydyttävä	19.4 %	15.6 %
Hyvä	58.3 %	61.6 %
Erinomainen	9.6 %	9.9 %
Ei arviota	10.4 %	11.2 %
Yhteensä	100.0 %	100.0%

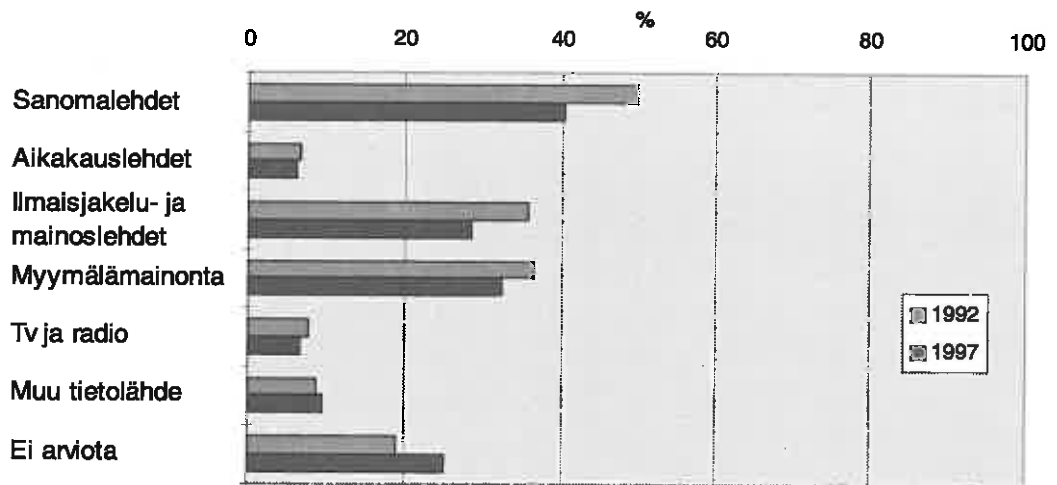
3.5 Kalan ja kalatuotteiden ostopäätökseen vaikuttavat tekijät

Kalan tuoreus, tarjoushinta ja hetken mielijohde olivat kalan ja kalatuotteiden ostopäätökseen eniten vaikuttavat tekijät. Vain noin prosentti vastaajista piti myymälähenkilökunnan asiantuntemusta, kalan pyyntipaikkaa tai muiden elintarvikkeiden hintaa tärkeimpänä tekijänä. Haastateltavien tuli mainita vain tärkein kalan ostopäätökseen vaikuttava tekijä. Tämä saattaa osaltaan selittää muiden elintarvikkeiden hinnan vähäistä merkitystä tässä yhteydessä. (Taulukko 11)

Taulukko 11. Kalan ja kalatuotteiden ostopäätökseen eniten vaikuttava tekijä vuonna 1997.

Ostopäätökseen vaikuttava tekijä	1997
Kalan tarjoushinta	19.7 %
Muiden elintarvikkeiden hinta	0.4 %
Kalan kotimaisuus	7.4 %
Kalan pyyntipaikka	1.5 %
Hetken mielijohde	19.1 %
Myymälähenkilökunnan asiantuntemus	1.0 %
Erityinen käyttötarkoitus	5.0 %
Kalan tuoreus	26.6 %
Saatavuus	11.0 %
Ei arviota	8.3 %
Yhteensä	100.0 %

Noin 40 % haastatelluista ilmoitti, että kotitaloudessa käytetään sanomalehtiä kalaostosten suunnitteluun. Seuraavaksi tärkeimpinä tietolähteinä mainittiin ilmaisjakelu- ja mainoslehdet sekä myymälämainonta. (Kuva 9)

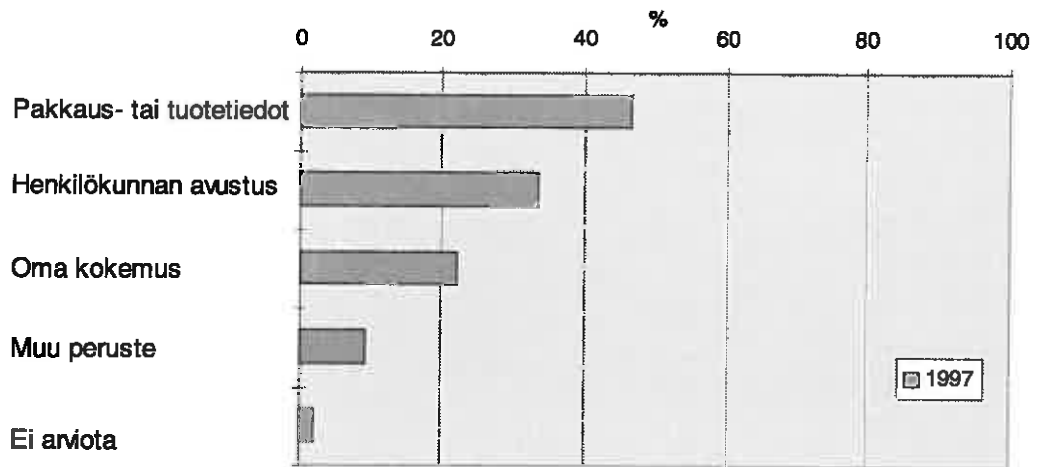

Kuva 9. Eri tietolähteiden käyttö kalaostoksia suunniteltaessa.

Alle kolmasosa haastateltavista ilmoitti erottavansa kotimaisen ja ulkomaisen kalan tai kalatuotteen toisistaan. Yleisimmin haastateltavat mainitsivat tunnistavansa kotimaisen kalan pakkaus- ja tuotetietojen perusteella tai myymälähenkilökunnan avustuksella. (Taulukko 12, Kuva 10)

Taulukko 12. Kotimaisen ja ulkomaisen kalan tai kalatuotteen erottaminen toisistaan.

Kotimaisen ja ulkomaisen kalan erottaminen	1992	1997
Kyllä	38.0 %	31.8 %
Ei	51.6 %	61.6 %
Ei arviota	10.4 %	6.6 %
Yhteensä	100.0 %	100.0 %

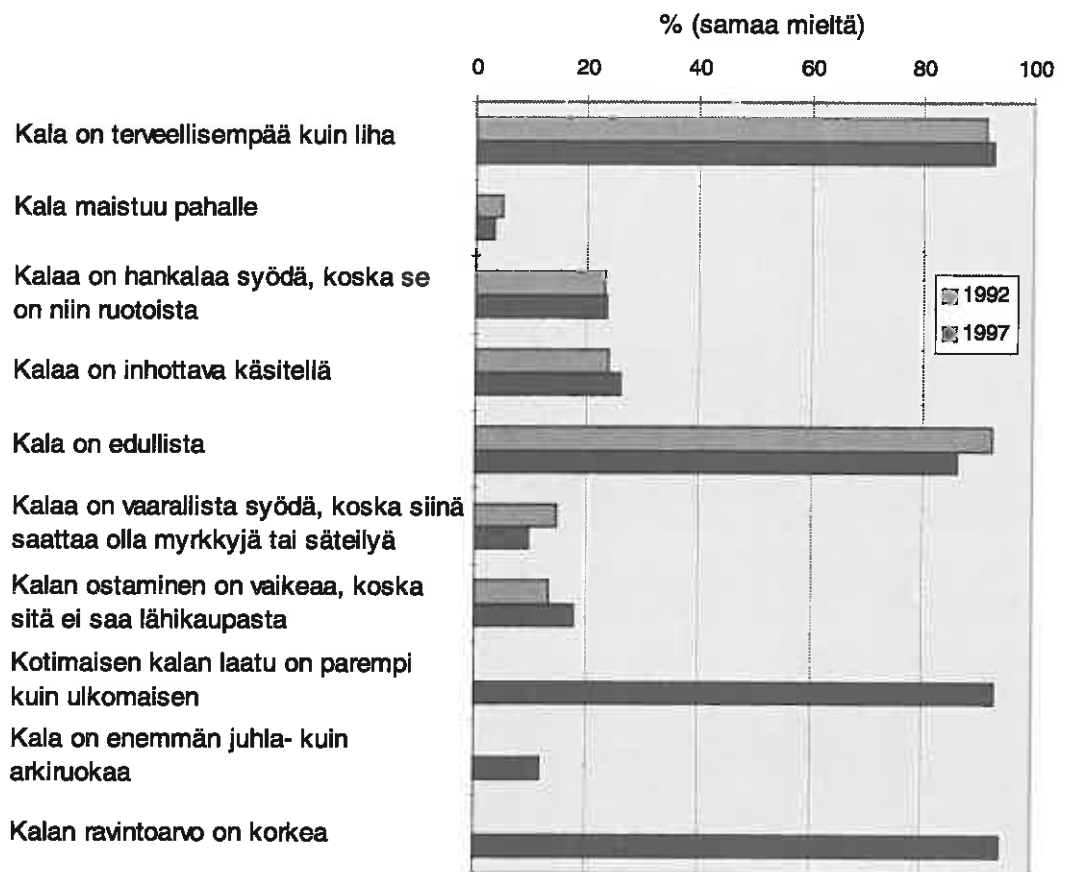
Kuva 10. Kotimaisen ja ulkomaisen kalan erottamiseen käytettävät perusteet.

Niille vastaajille, jotka ilmoittivat erottavansa kotimaisen ja ulkomaisen kalan toisistaan, esitettiin jatkokysymys koskien kotimaisuuden vaikutusta ostopäätökseen. Vuonna 1992 72.9 % vastaajista arvioi kalan kotimaisuuden lisäävän ostohalukkuutta. Vuonna 1997 vastaava luku oli 78.7 %.

3.6 Kalan käyttöön liittyviä asenteita

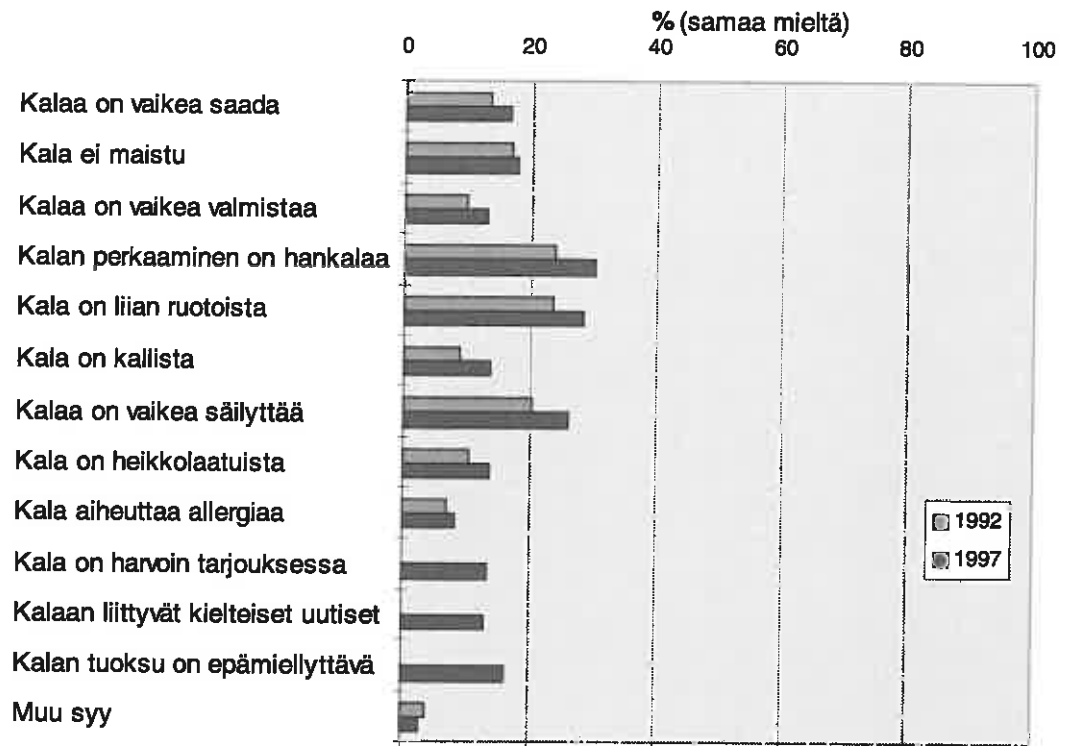
Kalan käyttöön liittyviä asenteita tarkasteltiin esittämällä haastateltaville erilaisia väittämiä, jotka liittyivät kalaan ja sen käyttöä rajoittaviin tekijöihin. Vuoden 1997 tutkimukseen otettiin mukaan muutamia uusia, ajankohtaisia mittareita, jotka eivät sisällyneet vuoden 1992 tutkimukseen. (Kuvat 11 ja 12)

Haastateltavat suhtautuivat verrattain yksimielisesti kalaa koskeviin yleisiin väittämiin. Valtaosa vastaajista oli samaa mieltä kalaa koskevien positiivisten väittämien kuten "kala on terveellisempää kuin liha" ja "kalan ravintoarvo on korkea" kanssa. Suurin osa vastaajista oli eri mieltä väittämän "kala maistuu pahalle" kanssa. Eniten mielipiteitä jakoivat väittämät "kalaa on hankalaa syödä, koska se on niin ruotoista" ja "kalaa on inhottava käsitellä". (Kuva 11)

Kuva 11. Vastaajien suhtautuminen eräisiin kalaa koskeviin väittämiin.

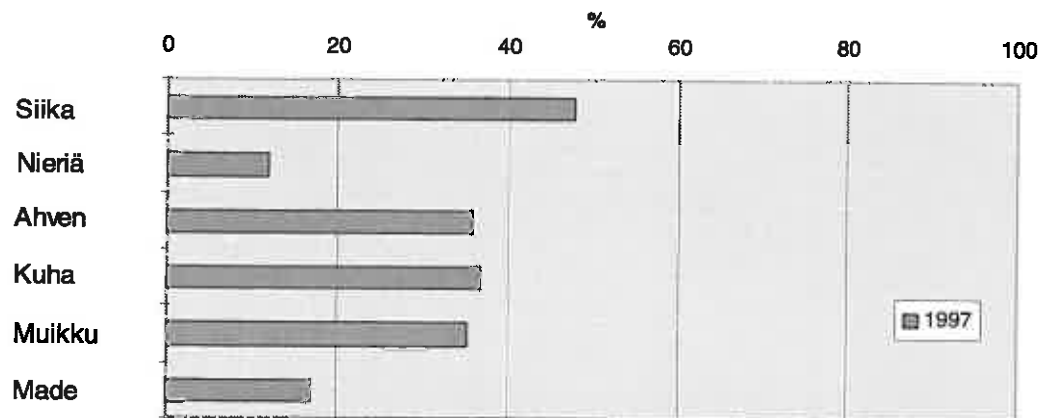
Vastaavasti asennoitumista kalan ja kalavalmisteiden käyttöön tutkittiin esittämällä vastaajille joukko väittämiä siitä, mitkä tekijät voivat rajoittaa kalan käyttöä kotitaloudessa. Eniten kalan käyttöä rajoittaviksi tekijöiksi koettiin seuraavat: "kalan perkaaminen on hankalaa", "kala on liian ruotoista" ja "kalaa on vaikea säilyttää" (yli 20 % oli samaa mieltä väittämän kanssa). (Kuva 12)

Kuva 12. Vastaajien suhtautuminen väittämiin, jotka liittyvät kalan käyttöä rajoittaviin tekijöihin.

3.7 Uudet viljelylajit

Haastateltavista lähes puolet käyttäisi enemmän siikaa ja noin kolmasosa enemmän ahventa, kuhaa ja muikkua, jos niiden saatavuus olisi sama kuin viljellyn kirjolohen. (Kuva 13)

Kuva 13. Osuus vastaajista, jotka käyttäisivät tarkasteltavia kalalajeja enemmän, jos niiden saatavuus olisi sama kuin viljellyn kirjolohen.

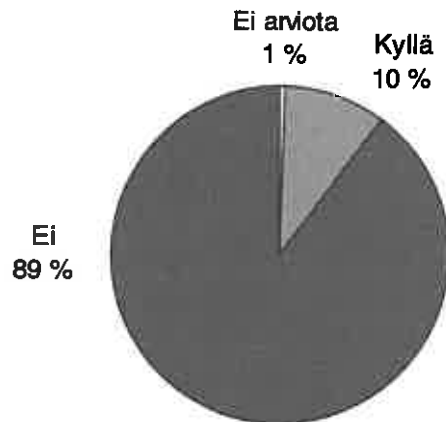
Haastateltavilta kysyttiin sopivan uuden viljeltävän kalalajin lisäksi sitä, miten paljon he olisivat valmiita maksamaan haluamastaan uudesta viljeltävästä kalalajista. Vastausten perusteella peratulle kalalle laskettu keskiarvo vaihteli 20 ja 35 markan välillä. (Taulukko 13)

Taulukko 13. Sopiva kilohinta uusille viljeltäville kalalajeille (\bar{x}).

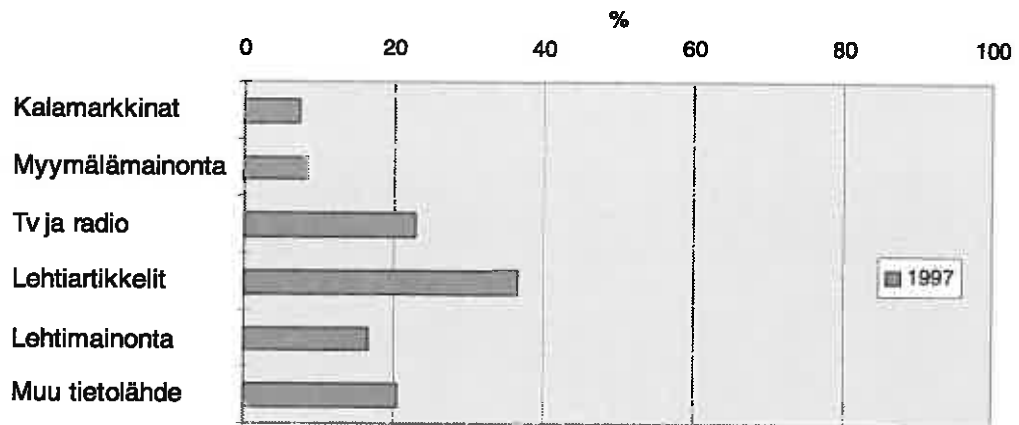
Sopiva kilohinta	N	\bar{x}
Siika	483	26.4 mk
Nieriä	117	34.0 mk
Ahven	343	21.3 mk
Kuha	389	28.6 mk
Muikku	376	19.8 mk
Made	151	23.1 mk

3.8 Kotimaisen kalan menekin edistäminen

Haastateltavilta tiedusteltiin myös, tuntevatko he Kotimainen kala ry:n tiedotustoimintaa (toiminta on alkanut vuonna 1995). Noin 10 % vastaajista ilmoitti olevansa tietoinen toiminnasta. Tärkeimpinä tietolähteinä mainittiin lehtiartikkelit sekä tv ja radio. (Kuvat 14 ja 15)

Kuva 14. Tietoisuus kalan menekin edistämiseen tähtäävästä Kotimainen Kala ry:n tiedotustoiminnasta.

Kuva 15. Eri tietolähteiden merkitys Kotimainen Kala ry:n tiedotustoimintaa tunteville.

4. Tulosten tarkastelu

EU-jäsenyys muutti monella tavalla suomalaista kalataloutta. Vaikka useimmat muutokset olisivat tapahtuneet jäsenyydestä huolimatta, liittymisen vuoksi ne tapahtuivat nopeammin ja usealla eri tavalla samanaikaisesti. Tämän tutkimuksen mukaan kalan käyttötottumuksissa ei kuitenkaan ole tapahtunut merkittäviä muutoksia, vaikka jäsenyys vaikutti paljon etenkin kalatalouden alkutuotannon harjoittamisen kannattavuuteen. Muutokset näyttäisivät ensisijaisesti heijastuvan kuluttajan käyttäytymiseen kalatuotteiden tarjonnan kautta. Suurin näkyvä muutos oli lohea ostaneiden kotitalouksien määrän kasvu. Tämä johtunee pääasiassa norjalaisen lohen tuonnin lisääntymisestä ja tarjonnan monipuolistumisesta. Lisäksi norjalaisen lohen hinta on ollut kilpailukykyinen suomalaisilla kalamarkkinoilla. Muiden elintarvikkeiden hinnan lasku näyttäisi vähentäneen kalatuotteiden edullisuuden vaikutelmaa, vaikka kalaa ei edelleenkään pidetä kalliina.

Silakka ja kirjolohi ovat kotitalouksien kalankulutuksen keskeiset kalalajit, koska niiden tarjonta on ollut tarpeeksi suurta ja ympärivuotista. Silakan ja kirjolohen parempi saatavuus korostuu kalan ostopaikan valinnassa. Valtaosa kotimaisesta tuorekalasta ostetaan erilaisista valintamyymälöistä ja marketeista. Tuorekalan ostopaikkaa ei valita pelkästään kalatuotteeseen kohdistuvien odotusten perusteella, sillä suurin osa kotitalouksista ostaa kalan yleensä samasta paikasta kuin muutkin elintarvikkeet. Kaupallisessa tarjonnassa siika on ollut pitkään kolmanneksi tärkein kalalaji (Honkanen 1991, 1994; Setälä 1994). Tämän tutkimuksen perusteella useampi kuluttaja osti lohta kuin siikaa. Tämä on seurausta lisääntyneen tuonnin ohella tuotevalikoiman monipuolistumisesta. Lohikalat näyttävät kulutuksessa syrjäyttävän perinteisiä kalalajeja kuten haukea, lahnaa, madetta ja ahventa. Näiden kalalajien merkitys suomalaisessa kulutuksessa on edelleen virkistyskalastuksessa pyydetyn kalan kautta suuri, mutta yhä harvempi kotitalous ostaa niitä kaupoista. Kaupallisessa tarjonnassa luonnosta pyydetyn kalan suurin ongelma on saaliiden voimakas kausivaihtelu, joka vaikeuttaa säännöllistä kalakauppaa ja jalostusta (Setälä 1994, Setälä ja Yläjärvi 1996). Muista suomukaloista poikkeavasti useampi kotitalous osti kuhaa vuonna 1996 kuin vuonna 1992. Kuhan suosion kasvu saattaa perustua siihen, että kuhasaaliit ovat kasvaneet viime vuosina selvästi (RKTL 1993; 1994; 1995; 1996; 1997). Lisäksi kuhan vuotuinen tarjonta on useita muita suomukaloja tasaisempaa.

Kalan tuoreus oli tämän tutkimuksen mukaan hyvin tärkeä kuluttajan ostopäätökseen vaikuttava tekijä. Tätä johtopäätöstä tukevat markettien kalanmyyjien ja kalakauppiaiden haastattelut (Honkanen ym. 1997). Tilannetekijät vaikuttavat paljon kalanostoon, koska kuluttajat pitivät tarjoushintaa ja hetken mielijohdetta merkittävinä ostopäätökseen vaikuttavina tekijöinä. Tulosten mukaan kalan myynnissä on siis syytä panostaa tuotteen tuoreuteen. Lisäksi esillepanolla ja myymälämainonnalla voidaan merkittävästi vaikuttaa ostopäätökseen. Ostopäätöksen teko on kuitenkin hyvin monimuotoinen tapahtuma, johon vaikuttavat kuluttajan

henkilökohtaisten mielipiteiden lisäksi myös monet muut asiat, kuten yleisesti hyväksytyt mielipiteet. Kuluttajan ostokäyttäytymistä ja maksuhalukkuutta on tutkittu paljon, ja menetelmiä voidaan soveltaa kalan käyttöä käsittelevään lisätutkimukseen (mm. Wessells ja Andersson 1993, Schutz ja Judge 1984).

Tutkimuksen perusteella kalaan liittyvät mielipiteet ovat edelleen hyvin myönteisiä. Useimpien kotitalouksien mielestä kalan saatavuus ja laatu on hyvä. Kalaa pidetään terveellisenä, ravitsevana ja edullisena elintarvikkeena. Kuluttajien kalaan liittyvät mielipiteet ovat hyvin samankaltaisia suurtalouksien edustajien näkemysten kanssa (Honkanen 1996). Lähtökohdat kotimaisen kalan käytön edistämiseksi ovat suotuisat, koska itse tuotetta pidetään erittäin hyvänä. Toisaalta kotimainen kala ei ole profiloitunut kuluttajien keskuudessa yhtä hyvin kuin moni muu kotimainen elintarvike. Suuri osa kuluttajista ei erota kotimaista kalaa vastaavasta ulkomaisesta tuotteesta, vaikka tietoisuus kalan kotimaisuudesta lisää siihen kohdistuvaa ostohalukkuutta. Kotimaisen kalan aseman säilyttäminen kiristyneessä kilpailussa on mahdollista, sillä pidemmälle jalostettujen ja helppokäyttöisten kalatuotteiden saatavuus on vähitellen parantunut. Koska suurin osa kotitalouksista ostaa yleensä kalan ja muut ruokatarvikkeet keskitetysti, on tärkeää pystyä alentamaan elintarvikekauppojen kynnystä ottaa lisää kotimaista kalaa tuotevalikoimiinsa.

5. Kiitokset

Tutkimuksen ajallinen kesto on ollut pitkä, ja yhteistyökumppaneita, joille haluamme välittää kiitoksemme, on ollut useita. Erityisesti haluamme kiittää niitä kohderyhmämme henkilöitä, jotka ovat pystyneet varaamaan meille sen ajan, jota tutkimuksen tekeminen on edellyttänyt. Tutkimusta on rahoittanut maa- ja metsätalousministeriö, jota ilman tutkimuksen toteutus ei olisi ollut mahdollista nykyisessä laajuudessaan.

6. Kirjallisuus

- Honkanen, A., Kummunsalo, J., Partanen, H. ja Hildén, M. 1991. Kotitalouksien ja suurtalouksien kalankäyttö vuonna 1988. Helsinki, Riista- ja Kalatalouden tutkimuslaitos, kalantutkimusosasto. Kalatutkimuksia 23. 32 s.
- Honkanen, A. 1994. Kalankäyttö kotitalouksissa ja suurtalouksissa. Helsinki. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Raportti 1 osa. Moniste. 28 s.
- Honkanen, A. 1996: Suurtalouksien kalankäyttö EU:n muutospainneissa: Kyselytutkimuksia vuosilta 1988-1995. - Kala- ja riistaraportteja 64:1-27 + liite.
- Honkanen, A, Mickwitz, P., Setälä, J. ja Juvankoski, N. 1997. Total Quality of Seafood Products - The Quality of Rainbow Trout Fillets According to Wholesalers and Retailers. EAFE-conferenssissa 1997 esittelyjen tutkimusten julkaisu. Painossa. 15 s.
- Mickwitz, P. 1996. Price Relationships between Domestic Wild Salmon, Aquacultured Rainbow Trout and Norwegian Salmon in Finland, manuscript for the The International Institute of Fisheries Economics & Trade VIIIth conference in Marrakech 1 - 4.7 1996. 12 p.
- Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. 1993. Ammattikalastus merialueella vuonna 1992. SVT, Ympäristö 1993:5. Helsinki. 29 s.
- Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. 1994. Ammattikalastus merialueella vuonna 1993. SVT, Ympäristö 1994:9. Helsinki. 30 s.
- Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. 1995. Ammattikalastus merialueella vuonna 1994. SVT, Ympäristö 1995:11. Helsinki. 24 s.
- Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. 1996. Ammattikalastus merialueella vuonna 1995. SVT, Ympäristö 1996:8. Helsinki. 24 s.
- Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. 1997. Ammattikalastus merialueella vuonna 1996. SVT, Ympäristö 1997:8. Helsinki. 24 s.
- Setälä, J., Partanen, K., Sulonen, P. ja Käyhkö, A. 1994. Kalakaupan ja kalan jalostuksen esitutkimus. Helsinki. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Kalaraportteja 1. 63 s.
- Setälä, J. 1996. Det första EU-året i statistikens ljus. Fiskeritidskrift för Finland. 1996:4. 12-14.
- Setälä, J. ja Yläjärvi, H. 1996. Hauen, kuhan, ahvenen ja lahnan saatavuus rannikolla. Vaasa. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Kala- ja riistaraportteja 74. 19 s.
- Schutz, H. G. ja Judge, D. S. 1984. Consumer Perceptions of Food Quality. Food Science and Human Welfare. Proceedings of the Sixth International Congress of Food Science and Technology. Research in Food Science and Nutrition (4). Boole Press Limited, Dublin. 229-242.
- Wessels, C. R. and Anderson, J. C. 1993. Consumer Willingness to Pay for Seafood Safety Assurances: Implications for Seafood Labelling and Public Policy. The University of Rhode Islands and Oregon State University research paper series. 25 s.